

Deze handleiding kwam tot stand met steun van Stichting Kinderpostzegels, Stichting Weeshuis der Doopsgezinden en Stichting Zonnige jeugd.

Pleegzorg in beeld

Handleiding video-interactiebegeleiding voor professionals in de pleegzorg

Onder redactie van Marjan Hoogland

Thea van Erp, Anny Havermans, Dorini Janssen, Janine Kampjes-Koster, Marjolein van Nieuwenhuizen, Ton Stroucken, Anita Venderbosch, Corinne Verheule

ISBN 978 90 8850 645 1

NUR 847

© 2016 Associatie voor Interactiebegeleiding en Thuisbehandeling / AIT

© 2016 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

Inhoud

Woord vooraf 11

Inleiding, plaatsbepaling en leeswijzer 13

1 Uitgangspunten en werkzame factoren van VIB in de pleegzorg 19

- 1.1 Waarom VIB in de pleegzorg 19
 - 1.1.1 VIB of VHT 21
 - 1.1.2 Waarom een aparte handleiding VIB in de pleegzorg? 22
 - 1.1.2.1 Vergelijking tussen ouderschap bij adoptie en pleegzorg 22
 - 1.1.2.2 Verschillen tussen pleegouderschap en biologisch ouderschap 25
 - 1.1.2.3 Extra zorgbehoefte van pleegkinderen 27
 - 1.1.2.4 Extra opvoedingstaken pleegouders 28
 - 1.1.2.5 Behoeften van biologische ouders 30
- 1.2 Pleegouderschap in verschillende vormen 31
 - 1.2.1 De uitgangspunten van VIB in de pleegzorg 33
- 1.3 Werkzame factoren van VIB in de pleegzorg 39
 - 1.3.1 Werkzame factoren van de methodiek VIB 39
 - 1.3.2 Werkzame factoren in neurocognitief perspectief 46
- 1.4 VIB benut het referentiekader 'bouwstenen van gehechtheid' 48
- 1.5 VIB in de pleegzorg: voor wie, wanneer en waarom 49
 - 1.5.1 Voor wie: doelgroep 49
 - 1.5.2 Wanneer: VIB bij pleeggezinnen en VHT bij ouders 51
- 1.6 Samenvatting 54

2 Pleegzorg in Nederland 57

- 2.1 Juridische kaders 57
 - 2.1.1 Het juridisch kader van de pleegzorgplaatsing 57
 - 2.1.2 Belangrijke Nederlandse wetgeving 59
 - 2.1.3 Belangrijke internationale verdragen 59
 - 2.1.4 Implicaties voor VIB 61

- 2.2 De pleezorgdriehoek 61
 - 2.2.1 Biologische ouders 61
 - 2.2.2 Pleegkinderen 63
 - 2.2.3 Pleegouders 65
 - 2.2.4 Pleezorg als bescherming en als risico 66
 - 2.2.5 De pleezorgstatus 67
- 2.3 Vormen van pleezorg 68
 - 2.3.1 Indeling naar type pleeggezin 68
 - 2.3.1.1 Opvang bij bekenden – netwerkpleezorg 68
 - 2.3.1.2 Opvang bij onbekenden – bestandspleezorg 69
 - 2.3.2 Indeling naar besluitvorming over perspectief 70
 - 2.3.3 Indeling naar duur (en intensiteit) 71
- 2.4 Matching 72
- 2.5 Samenvatting 72

3 Gehechtheid en pleezorg 75

- 3.1 Wat is gehechtheid? 75
 - 3.1.1 Leeftijd 0-2 maanden. Voorkeur voor mensen 77
 - 3.1.2 Leeftijd 2-6/7 maanden. Herkenning van vaste personen 78
 - 3.1.3 Leeftijd 6-9 maanden. Scheidingsangst en eenkennigheid 78
 - 3.1.4 Leeftijd 1 jaar en ouder. Wederkerigheid en gewetensontwikkeling 79
 - 3.1.5 Fasen van hechting bij pleezorg 81
- 3.2 Vormen van gehechtheid 83
 - 3.2.1 Veilige gehechtheid 83
 - 3.2.2 Onveilige, angstig ambivalente gehechtheid 85
 - 3.2.3 Onveilige, angstig vermijdende gehechtheid 86
 - 3.2.4 Gedesorganiseerde gehechtheid 87
 - 3.2.5 Vormen van gehechtheid en gedrag 88
 - 3.2.6 Pleegkinderen en vormen van gehechtheid 90
- 3.3 Gehechtheidsrepresentaties 91
 - 3.3.1 Gehechtheidsrepresentaties en pleezorg 92
 - 3.3.2 Gehechtheidsrepresentaties bij volwassenen 96
 - 3.3.3 Gehechtheidsrepresentatie pleegouders 97
 - 3.3.4 Gehechtheidsrepresentaties van de video-interactiebegeleider 99
- 3.4 Bouwstenen van hechting 102

- 3.4.1 Bouwstenen van hechting en pleegzorg 107
- 3.4.2 Bouwstenen van hechting van de pleegouder 113
- 3.5 Het brein, emotie- en stressregulatie, mentaliseren en gehechtheid 114
 - 3.5.1 Het brein 114
 - 3.5.2 Stress- en emotieregulatie 117
 - 3.5.3 Window of tolerance 119
 - 3.5.4 Mentaliseren 122
- 3.6 Samenvatting 124

4 De doelstellingen van VIB in de pleegzorg 127

- 4.1 Doelen en subdoelen, een overzicht 127
- 4.2 De verschillende subdoelen voor de pleegouders 129
 - 4.2.1 Inzicht vergroten in de (specifieke) behoeftes en gedrag van het pleegkind 129
 - 4.2.2 Sensitiviteit en responsiviteit vergroten 130
 - 4.2.3 Opvoedingsvaardigheden uitbreiden 132
 - 4.2.4 Een stabiel en stimulerend gezinsklimaat scheppen 133
 - 4.2.5 Ouders en overige familie een zinvolle plek geven 134
- 4.3 Subdoelen voor het pleegkind 135
 - 4.3.1 Communicatie met de pleegouders 136
 - 4.3.2 De affectregulatie ontwikkelt zich positief 136
 - 4.3.3 Leeftijdsadequaat gedrag vertonen 137
 - 4.3.4 Toenemend adequaat participeren aan het (gezins)leven 138
- 4.4 Specifieke aandachtspunten 138
 - 4.4.1 Lichaamscontact heeft extra aandacht 138
 - 4.4.2 Signaleren van mogelijke ontwikkelingsstoornissen of trauma's 139
- 4.5 Samenvatting 140

5 De methodiek VIB in de pleegzorg 143

- 5.1 De methodieken VIB en VHT algemeen 143
- 5.2 Aandachtsvelden binnen de methodiek VIB in de pleegzorg 144
 - 5.2.1 Basiscommunicatie toegespitst op de pleegzorgdoelgroep 145
 - 5.2.1.1 Cluster 1: initiatief en ontvangst 150
 - 5.2.1.2 Cluster 2: uitwisseling in de kring 162
 - 5.2.1.3 Leidinggeven 168
 - 5.2.1.4 Cluster 3: overleg 173

5.2.1.5	Cluster 4: conflict hanteren	177
5.2.2	Basiscommunicatie van de video-interactiebegeleider	181
5.3	Overige aandachtsvelden binnen de methodiek VIB in de pleegzorg	181
5.3.1	De dagelijkse gezinssituatie	182
5.3.2	De ontwikkeling van het pleegkind	182
5.3.3	De ontwikkeling van de pleegouder	183
5.3.4	Het maatschappelijk functioneren van het pleeggezin	186
5.4	Samenvatting	186
6	Het traject van VIB in de pleegzorg	189
6.1	De stappen binnen VIB in de pleegzorg	189
6.1.1	De duur van een VIB-traject in de pleegzorg	191
6.2	De toeleiding tot VIB in de pleegzorg	193
6.2.1	De aanmelding	193
6.2.2	Het startgesprek	197
6.2.3	De introductie van de VIB-methodiek	198
6.2.3.1	Waar gaat het om?	199
6.2.3.2	Twijfel bij pleegouders	200
6.2.3.3	Wat verwacht de video-interactiebegeleider van de pleegouders?	201
6.2.3.4	Wat kunnen pleegouders van de video-interactiebegeleider verwachten?	202
6.2.4	De contra-indicaties	202
6.3	Het startgesprek	203
6.4	Het maken van de video-opname	205
6.4.1	De techniek van het filmen	206
6.4.2	De methodiek van het filmen	206
6.4.3	Een video-opname maken in de thuissituatie	209
6.4.3.1	Starten met filmen	211
6.4.3.2	Tweede en volgende video-opname	213
6.4.4	De houding achter de camera	213
6.4.4.1	Activeren	214
6.4.4.2	Compenseren	214
6.5	De analyse van het beeldmateriaal	216
6.5.1	Selectie van de beelden	217

6.5.2	Zelfreflectie en bewustwording van de eigen emoties en representaties van de video-interactiebegeleider	218
6.5.3	Een interactieanalyse aan de hand van de principes van basiscommunicatie	219
6.5.4	Het formuleren van sterke kanten en aandachtspunten	221
6.5.5	Een analyse van de gehechtheidsrelatie	221
6.5.5.1	Het herkennen van hechtingssignalen in de beelden	222
6.5.5.2	Koppeling van hechtingssignalen aan de vormen van gehechtheid	223
6.5.5.3	Gehechtheidsrepresentatie van pleegkind en pleegouders	226
6.5.5.4	Koppeling van het gedrag van het pleegkind aan de bouwstenen van hechting en basiscommunicatie	228
6.5.5.5	De bouwstenen van hechting van de pleegouders zelf	236
6.5.6	De nabespreking voorbereiden	237
6.6	De nabespreking	237
6.6.1	De organisatorische en de technische kant	238
6.6.2	De inhoudelijke wijze van terugkijken	239
6.6.3	Effect van de beelden op emoties van de pleegouders en beleving pleegouderschap	246
6.6.4	De balans tussen opvoeden en een emotionele band opbouwen	248
6.7	Afsluiting VIB in de pleegzorg	249
6.7.1	Evaluatie	250
6.7.2	Privacy waarborgen	250
6.8	Verlenging VIB-traject	251
6.9	Verwijzen	251
6.10	Samenvatting	252
7	VIB in de pleegzorg, specifieke toepassingen	255
7.1	VIB bij de bezoekenregeling	255
7.1.1	Rol van de pleegouder bij het contact met ouders	259
7.2	VIB op school in relatie tot de pleegzorg	261
7.2.1	De video-opname maken	262
7.2.2	De analyse van het beeldmateriaal	263
7.2.3	De nabespreking met de leerkracht	264
7.3	VHT bij terugplaatsing naar huis	267
7.4	VIB bij pubers	269
7.5	VIB en gehechtheid bij variant Gezinshuizen	273

- 7.5.1 Doelgroep Gezinshuizen 273
- 7.5.2 Onderscheid gezinshuizen en pleeggezinnen 274
- 7.5.3 Waarom VIB binnen de gezinshuizen? 275
- 7.5.4 Inzichten vanuit de pilot binnen gezinshuizen 276
- 7.6 Curatieve variant van VIB bij pleegzorg 277
 - 7.6.1 Expertise toevoegen bij de curatieve variant van VIB 277
- 7.7 Samenvatting 278

8 Kwaliteit, opleiding en implementatie van video-interactiebegeleiding in de pleegzorg 281

Dit hoofdstuk is te downloaden via www.aitnl.org

Lijst van veel voorkomende begrippen en afkortingen 283

Bijlagen

- Bijlage 1 Bouwstenen van hechting (Bakker-Van Zeil) 299
- Bijlage 2 Vragenlijst bouwstenen van hechting 301
- Bijlage 3 Belangrijke attitude van de ouders per bouwsteen van hechting 309
- Bijlage 4 Schema basiscommunicatie van Biemans 311
- Bijlage 5 Interactieschema basiscommunicatie bij adoptie en pleegzorg 313
- Bijlage 6 Stappen in de nabespreking 315
- Bijlage 7 Aanmeldingsformulier VIB-Pleegzorg 317
- Bijlage 8 Evaluatieformulier video-interactiebegeleiding 321
- Bijlage 9 Toestemmingsformulier ten behoeve van het gebruik van de videobeelden 325
- Bijlage 10 Vragen met betrekking tot het slaapgedrag 327

Literatuur, brochures, websites en dvd's 329

Over de auteurs 347

Woord vooraf

Beschreven en in beeld gebracht wordt de methodiek ‘video-interactiebegeleiding in de pleegzorg’. Deze is er met name op gericht om de hechtingsontwikkeling bij de start van de plaatsing in een pleeggezin te ondersteunen en te stimuleren. Dit proces staat niet op zichzelf, maar ontwikkelt zich in de alledaagse omgang tussen pleegouders, pleegkind en de andere kinderen in het gezin. Het contact van het (pleeg)kind en de pleegouders met de (biologische) ouders is daarbij van wezenlijke betekenis.

Voor ieder kind is een veilige gehechtheidsrelatie met ouders en verzorgers van essentieel belang en de basis voor een gezonde ontwikkeling. Hiervoor is het nodig dat ouders sensitief en responsief zijn: dat ze de behoeftes van hun kind zien en begrijpen en daar adequaat op reageren. Dit is voor pleegouders niet altijd even gemakkelijk, omdat het kind voor de komst in hun gezin veel stress en onzekerheid en meerdere verlieservaringen heeft gehad. Deze ervaringen klinken door in de beleving en het gedrag van het kind. Door samen met de pleegzorgbegeleider beelden van de alledaagse omgang thuis te bekijken en te bespreken, begrijpen de pleegouders de (specifieke) gevoelens en behoeftes van hun pleegkind beter. Dit maakt het vervolgens voor hen mogelijk om responsiever en dus adequater te reageren.

De handleiding is geschreven onder regie van AIT in samenwerking met verschillende pleegzorgaanbieders, die actief geparticipeerd hebben in de ontwikkeling van VIB in de pleegzorg en hun kennis en ervaring beschikbaar hebben gesteld. De auteurs zijn werkzaam als gedragswetenschapper en/of VIB-opleider bij deze pleegzorgaanbieders. Auteurs zijn: Thea van Erp (Combinatie Jeugdzorg), Dorini Janssen (De Rading), Janine Kampjes-Koster (Trias), Marjolein van Nieuwenhuizen (Vitree) en Anita Venderbosch (Pactum).

Bij de ontwikkeling en beschrijving van VIB voor de pleegzorg hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de expertise van Anny Havermans en Corinne Verheule (SAV) met betrekking tot de inzet van VIB bij adoptie. De door hen geschreven handleiding Gehechtheid in beeld is als vertrekpunt genomen bij het schrijven van deze handleiding voor de pleegzorg. De jarenlange samenwerking van SAV met Truus Bakker heeft tevens geresulteerd in een systematische oriëntatie op de ‘bouwstenen van hechting’, een oriëntatie die ook in de pleegzorg een vaste waarde is gebleken. Van AIT-zijde was Ton Stroucken betrokken als projectleider en Marjan Hoogland heeft de redactie van de handleiding op zich genomen.

Naast dank aan voornoemde experts, danken wij het management van de participerende organisaties voor het mogelijk maken van de doorontwikkeling van VIB in de pleegzorg en het scheppen van condities voor een structurele ondersteuning van startende pleeggezinnen met VIB. De betreffende managers hebben enthousiast geparticipeerd in de Projectgroep en daar vele vernieuwende ideeën naar voren gebracht, die vervolgens ook zijn gerealiseerd. Stichting Kinderpostzegels, Stichting Weeshuis der Doopsgezinden en Stichting Zonnige jeugd danken wij voor hun financiële bijdrage aan de ontwikkeling van VIB in de pleegzorg en de productie van de handleiding.

Last but not least danken we de ouders, pleegouders en pleegkinderen, die toestemming hebben gegeven aan de auteurs met betrekking tot het citeren van voorbeelden, publicatie van foto's en het gebruiken van video-opnames.

Om de privacy te waarborgen zijn de voorbeelden in het boek anoniem gemaakt. De foto's zijn gemaakt in pleeggezinnen en illustreren pleegzorgspecifieke interacties en situaties. De pleegouders en (pleeg)kinderen op de foto's zijn niet beschreven in deze handleiding.

Samen werken aan ontwikkeling en deze vervolgens ook samen beschrijven, kost tijd en inspanning maar resulteert ook in wederzijdse waardering en een duurzaam resultaat. De gezamenlijke opbrengsten zijn direct in de praktijk geïmplementeerd en alle betrokkenen participeren in het aanvullend ontwikkelen en beschrijven van de inzet van VIB op school, bij oudere jeugd, tijdens de bezoeksregeling en middels de curatieve variant. Wij danken alle betrokken professionals van harte voor hun inbreng! Zij zijn werkzaam in de pleegzorg of gezinshuizen bij: Combinatie Jeugdzorg, Entrea, Jarabee, Kenter Jeugdhulp, Leger des Heils Midden Nederland, Pactum, Parlan, de Rading, Trias en Vitree.

AIT is actief betrokken als methodiekeigenaar van video-hometraining (VHT) en video-interactiebegeleiding (VIB) en vanuit die positie verantwoordelijk voor de verdere ontwikkeling, kwaliteitsborging en spreiding van deze methodieken. AIT werkt hierbij structureel samen met de aanbieders in het veld. Meer informatie: www.aitnl.org.

Inleiding, plaatsbepaling en leeswijzer

Voelt ons pleegkind zich wel op zijn gemak? Hoe gaat het met zijn ontwikkeling en hoe kunnen we die het beste ondersteunen? Verloopt de hechting met ons pleegkind wel goed?

Dit zijn vragen die bij veel pleegouders leven. Zij spreken hier in eerste instantie over met de pleegzorgbegeleider die hen ondersteunt vanuit de pleegzorgaanbieder, de organisatie die onder andere verantwoordelijk is voor de uitvoering van deze begeleiding. De pleegzorgbegeleider behartigt zowel praktische zaken als vragen met betrekking tot de opvoeding en ontwikkeling van het kind. De interactie tussen pleegouders en pleegkind en in het verlengde hiervan de gehechtheidsrelatie zijn hierbij belangrijke aandachtspunten. De pleegzorgbegeleider kan zelf naast de reguliere pleegzorgbegeleiding video-interactiebegeleiding (VIB) inzetten indien hij daartoe is opgeleid. Als dat niet het geval is, kan aanvullend op de reguliere begeleiding een gespecialiseerde video-interactiebegeleider (VIB-er) worden ingezet.

Een groot deel van de organisaties die pleegzorg aanbieden, geeft ondersteuning aan de pleeggezinnen met behulp van video-interactiebegeleiding (VIB). Een methodiek die onder meer als doel heeft om pleegkinderen en pleegouders te begeleiden bij het hechtingsproces. VIB wordt breed benut, omdat de methodiek direct aansluit bij de gewone alledaagse opvoeding, en opgeschaald ook geschikt is als specifieke interventie bij ontwikkelingsproblemen in het algemeen en hechtingsproblematiek in het bijzonder.

In november 2014 is door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), de *nieuwe Richtlijn voor Problematische Gehechtheid* gepubliceerd. Hierin wordt geconcludeerd dat interventies die gebruikmaken van videofeedback effectief zijn.

In deze handleiding beschrijven we de methodiek VIB in de pleegzorg zoals deze door diverse pleegzorgaanbieders in samenwerking met AIT is ontwikkeld en die preventief wordt ingezet in de eerste maanden van de plaatsing in het pleeggezin. De eerder verschenen *Handleiding video-interactiebegeleiding voor professionals in de adoptieazorg*, door Anny Havermans en Corinne Verheule (2014), is hierbij als vertrekpunt genomen. Zowel bij adoptie als bij pleegzorg is er sprake van niet-biologisch ouderschap, maar er zijn ook verschillen die het schrijven van deze aparte handleiding voor de pleegzorg rechtvaardigen. Later in het boek hierover meer. In de begeleiding bij pleegzorg hebben we te maken met (zeer) kwetsbare kinderen en hun ouders, het pleeggezin, de pleegzorgaanbieder en (indien benoemd) de gezinsvoogd. De begeleiding speelt zich dus af in een complex krachtenveld.

Pleegzorg, een plaatsbepaling

Pleegzorg is een vorm van jeugdzorg die valt onder de Jeugdwet van 2015. Als de veiligheid van een jeugdige thuis in het geding is en/of hulp in de thuissituatie niet geleid heeft tot de gewenste verbetering, wordt tot uithuisplaatsing besloten. Pleegzorg is de eerste keus bij uithuisplaatsing, aangezien deze vorm van opvoeding voor kinderen het dichtst bij een natuurlijke gezinssituatie staat. In 2014 woonden bijna 20.000 kinderen in een pleeggezin.

Pleegouders worden in eerste instantie binnen de familie of in het sociale netwerk gezocht. In 2014 werd in Nederland 40 procent van de pleegkinderen formeel geplaatst bij bekenden, de zogenaamde netwerkwerkplaatsingen. Indien binnen het netwerk geen geschikt gezin gevonden kan worden, wordt door de organisatie die pleegzorg aanbiedt een keus gemaakt uit het bestand pleeggezinnen dat (na zorgvuldige voorbereiding en selectie) wacht op plaatsing van een pleegkind.

In de taakstelling van de pleegzorgorganisaties staat het behartigen van de ontwikkeling van het kind in brede zin centraal. Hierbij wordt begeleiding geboden en samengewerkt met het pleegkind zelf, de ouders en de pleegouders met als doel de ontwikkeling van het kind en de relatie met de (pleeg)ouders te ondersteunen. Samenwerking en afstemming met de (gezins)voogd, indien deze is aangesteld, is uiteraard van belang. Daarnaast werkt de pleegzorgorganisatie samen met alle andere betrokkenen bij het kind, zoals de leerkracht en de therapeut.

Belang van goede voorbereiding, selectie en begeleiding

De gewenste situatie is dat pleegkinderen na het veelal traumatische vertrek uit hun biologisch eigen gezin, opgroeien in één pleeggezin dat zorgvuldig is gekozen ten behoeve van het opgroeien van dit unieke pleegkind. Ook de eigen ouders worden bij de plaatsing betrokken en in overleg met alle betrokkenen wordt geprobeerd om hen op een passende wijze toch nog een actieve rol te geven in het leven van hun kind. De praktijk is echter weerbarstig: de plaatsing moet vaak met spoed worden gerealiseerd en er is geregeld maar keus uit een of twee gezinnen.

Risico op afbreken van de plaatsing

Helaas komt het regelmatig voor dat plaatsingen voortijdig worden afgebroken, de zogenaamde *breakdowns*, en dat pleegkinderen meerdere keren worden doorgeplaatst naar een volgend pleeggezin. Ten tijde van publicatie van deze handleiding wordt ongeveer 40 procent van de plaatsingen voortijdig beëindigd. Uit verschillende onderzoeken (Van Oijen, 2010; Maassen, Neuteboom & van Gelder, 2014) blijkt dat de effecten van de *breakdowns* enorm zijn: een forse toename van emotionele en gedragsproblemen bij de betrokken pleegkinderen en enorme stress in de pleeggezinnen, waarbij ook de partnerrelatie en de relatie met even-

tuele eigen kinderen onder druk komt te staan. Met name bij jonge kinderen is de impact van uithuisplaatsing en afgebroken pleeggezinplaatsingen heel groot. Uit onderzoek blijkt dat een kind dat tijdens de eerste levensjaren geen vaste verzorger(s) heeft, ernstige ontwikkelingschade kan oplopen (Maaskant & Reinders, 2010).

Het belang van goede begeleiding

De kwaliteit van de begeleiding is een belangrijke factor, die invloed heeft op de slagingskansen van de pleeggezinplaatsing. Investeren in de kwaliteit hiervan is dan ook een belangrijke en invloedrijke stap om voortijdig afbreken van een plaatsing te voorkomen. Zo kan er voor pleegkinderen en hun (pleeg)ouders veel winst geboekt worden. Door pleegouders te voorzien van concrete handvatten die een positief effect hebben op de dagelijkse omgang met hun pleegkind, kan een *breakdown* voorkomen worden. Dit is het doel van goed onderbouwde en beschreven methodes zoals video-interactiebegeleiding (VIB).

Specifieke aspecten bij de pleegzorgbegeleiding

Bij pleegzorg gaat het om niet-vanzelfsprekend, niet-biologisch ouderschap, waarbij pleegouders extra opvoedingstaken hebben en het pleegkind extra en specifieke ontwikkelingstaken heeft. Wat deze punten betreft is pleegzorg vergelijkbaar met adoptie. Pleegzorg specifiek is het contact met de biologische ouders en de daaraan gekoppelde bezoeksregeling. Dit is zowel bij plaatsing in een bestandsgezin als bij plaatsing in een netwerkgezin relevant. Ook de omgang met andere (pleeg)kinderen in het gezin vraagt extra aandacht. De grote invloed van het directe contact met de biologische ouders én het grote aantal *breakdowns*, zijn voor AIT de belangrijkste redenen om de VIB methodiek specifiek voor de pleegzorg verder te ontwikkelen en te beschrijven. De methodiek VIB in de pleegzorg benut daarbij principes uit de systeemtheorie en in het bijzonder de contextuele theorie, communicatietheorie, hechtingstheorie en de leertheorie.

Voor wie is deze handleiding geschreven?

Deze handleiding is geschreven voor professionals in de pleegzorg die begeleiding geven aan pleegouders, met betrekking tot de opvoeding van en begeleiding van hun pleegkind, in de context van hun eigen gezinssituatie. Specifieke aandacht is er voor het contact met de (biologische) ouders. De handleiding omvat de methodiekbeschrijving van VIB in de pleegzorg, in de eerste maanden na plaatsing. Het is verplichte literatuur voor professionals die opgeleid worden tot video-interactiebegeleider in de pleegzorg, en voor professionals die VIB al inzetten in de pleegzorgpraktijk. Naast handvatten voor de praktijk, biedt de handleiding ook achtergrondinformatie met betrekking tot de theoretische uitgangspunten van VIB. De

pleegzorgbegeleider die opgeleid is tot video-interactiebegeleider, voert de begeleiding uit volgens de hierin beschreven methodiek. Voor gedragswetenschappers, werkbegeleiders en gezinsvoogden die betrokken zijn bij pleegzorg, verheldert de handleiding hoe VIB werkt en welke effecten verwacht kunnen worden.

Leeswijzer

In de handleiding gebruiken we in aansluiting op de terminologie in de materialen van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) de benamingen ouders (voor de biologische ouders), pleegkind en pleegouders. We zijn ons er natuurlijk van bewust dat hetzelfde kind zowel kind als pleegkind is. We gebruiken bij het kind meestal de mannelijke persoonsvorm, waarbij uiteraard dezelfde uitgangspunten en werkwijze gelden voor jongens en meisjes.

Centraal in de werkwijze staan het bekijken, analyseren en bespreken van beelden van zowel de interactie tussen pleegouders en (pleeg)kinderen, als van de review onder leiding van de video-interactiebegeleider. Afwisselend gebruiken we de term videobeelden, beelden, beeldmateriaal en film. Het gaat er daarbij niet om met welke techniek de beelden gemaakt zijn, maar het betreft in alle gevallen opnames waarbij de interactie duidelijk in beeld is. Voor het bekijken en bespreken van de beelden onder leiding van de video-interactiebegeleider, gebruiken we de benaming review of nabespreking.

Deze handleiding begint met een toelichting op het waarom en wanneer van video-interactiebegeleiding (VIB) bij pleeggezinnen en het gewone en bijzondere van pleegzorg. Vervolgens komen in hoofdstuk 1 de uitgangspunten en de werkzame factoren van VIB bij pleegzorg aan bod, in het bijzonder het benutten van de basiscommunicatie in combinatie met de bouwstenen van hechting. In hoofdstuk 2 schetsen we de juridische kaders en de verschillende vormen van pleegzorg met speciale aandacht voor de pleegzorgdriehoek van ouders, (pleeg)kinderen en pleegouders. Daarna richten we ons in hoofdstuk 3 specifiek op gehechtheid: wat is gehechtheid, welke vormen zijn er, wat zijn gehechtheidsrepresentaties, wat zijn de bouwstenen van hechting? In hoofdstuk 4 worden de doelstellingen van VIB besproken, in hoofdstuk 5 gevolgd door de instructie voor het werken met deze methodiek. In hoofdstuk 6 volgt een beschrijving van het traject van video-interactiebegeleiding in de pleegzorg. In hoofdstuk 7 worden enkele specifieke varianten besproken, onder andere VIB bij bezoeksregeling, VIB op school, VIB voor pubers, de ontwikkeling van een curatieve vorm van VIB en de inzet van VHT in een terug-naar-huis-traject. In hoofdstuk 8 ten slotte worden de inhoud en structuur van kwaliteitsbewaking, opleiding en implementatie beschreven. Dit hoofdstuk is te downloaden via www.aitnl.org. De theoretische achtergrondinformatie van de methodiek zit verweven in de verschillende hoofdstukken.

1 Uitgangspunten en werkzame factoren van VIB in de pleegzorg

In dit hoofdstuk bespreken we waarom video-interactiebegeleiding (VIB) een geschikte methodiek is voor pleegzorg. We onderbouwen de keuze voor de methodiek VIB en voor het schrijven van een aparte handleiding VIB voor de pleegzorg. Vervolgens lichten we de verschillen toe tussen pleegouderschap, adoptieouderschap en biologisch ouderschap, benoemen we welke specifieke opvoedingstaken de pleegouder heeft, welke specifieke ontwikkelingstaken het pleegkind heeft en welke specifieke kennis de pleegzorgbegeleider nodig heeft. In dit hoofdstuk leggen we ook de uitgangspunten en de werkzame factoren van VIB in de pleegzorg uit. We bespreken waarom we de ‘interactieprincipes’ uit VIB combineren met ‘de bouwstenen van hechting’. Daarna lichten we toe voor wie, wanneer en waarom VIB in de pleegzorg wordt ingezet. Tot slot bespreken we wat de indicaties zijn voor het inzetten van VIB in de pleegzorg en welke varianten van VIB aanvullend ontwikkeld worden voor de pleegzorg.

1.1 Waarom VIB in de pleegzorg

De kern van VIB in de pleegzorg bestaat (evenals bij video-hometraining in biologisch eigen gezinnen) uit het bekijken, bespreken en analyseren met de pleegouders van beelden van de interactie met hun pleegkind in alledaagse situaties thuis. Microanalyse van beelden van de basiscommunicatie maakt de elementen en patronen in de interactie zichtbaar. Vertrekpunt daarbij is het initiatief van het kind, waarbij vervolgens samen bekeken wordt of dit initiatief herkend, begrepen en ontvangen wordt door de pleegouders. Daar waar nodig wordt door de video-interactiebegeleider aanvullend informatie gegeven over de (specifieke) ontwikkeling van het kind en besproken hoe de pleegouders het beste op zijn (specifieke) behoeftes kunnen aansluiten. Op de vervolgonames wordt het positieve effect bij het kind zichtbaar van een meer sensitieve en responsieve reactie van de pleegouders. Dit versterkt de sensitiviteit en responsiviteit bij pleegouders, geeft hen zelfvertrouwen en resulteert in een ontspannen houding en het weer kunnen genieten van hun pleegkind(eren). Het systematisch benutten van videofeedback is een effectieve werkwijze om de hechtingsrelatie te ondersteunen en te verdiepen. Dit is het uiteindelijke doel bij de inzet van VIB in de pleegzorg.

Focus op zowel het gewone als bijzondere van pleegzorg

De redenen waarom een kind in een pleeggezin wordt geplaatst, zijn altijd verdrietig. Het kind kon niet bij de eigen ouders blijven wonen omdat deze niet voor hem of haar konden zorgen, en is vervolgens in een residentiële setting of in een (crisis)pleeggezin geplaatst. Het heeft vaak al meerdere opvoeders gehad voordat het in het huidige pleeggezin komt wonen. Het pleegkind is hierdoor kwetsbaar en vertrouwt zich meestal niet meer zo makkelijk toe aan de volwassenen om hem heen.

Voor pleegouders is het van belang dat zij zich goed kunnen voorbereiden op de komst van hun pleegkind. Tijdens de voorlichting en training aan aspirant pleegouders komen er veel pleegzorg specifieke onderwerpen aan bod. Echter; als het pleegkind geplaatst wordt, is het zaak om de theorie te vertalen naar de praktijk. Dit valt vaak niet mee. Het samen met de video-interactiebegeleider bekijken, bespreken en analyseren van beelden van de alledaagse omgang thuis met hun pleegkind, helpt pleegouders bij het maken van deze vertaalslag. Er moet een balans gevonden worden tussen aandacht hebben voor en het genieten van de gewone alledaagse dingen en het geven van specifieke ondersteuning waar dit nodig is.

Het opbouwen van een gehechtheidsrelatie met een niet-biologisch eigen kind, dat ook niet van het begin af aan is opgegroeid in het gezin, verloopt niet vanzelfsprekend. Pleegouders hebben vaak extra vaardigheden en specifieke ondersteuning nodig om een veilige gehechtheidsrelatie met hun pleegkind tot stand te kunnen brengen. Om een goede, veilige band met hun (pleeg)kind te ontwikkelen is het belangrijk dat de (pleeg)ouders de (specifieke) signalen van hun pleegkind zien en begrijpen (sensitiviteit) en daar op een adequate manier op reageren (responsiviteit), (De Wolff & Van IJzendoorn, 1997).

De meeste plaatsingen in een pleeggezin starten hoopvol, vanuit de pleegouders en eventuele eigen kinderen. Zij willen het pleegkind echt verwelkomen en een warm en veilig thuis bieden. Veel pleegkinderen hebben weinig vertrouwen in zichzelf en in de ander opgebouwd, waardoor zij (nieuwe) pleegouders vaak niet met open armen tegemoet treden.

Door het wonen in een gezin en met name door het contact met de pleegouders, wordt bij het pleegkind enerzijds het verlangen geactiveerd om in te halen wat het gemist heeft, en anderzijds wordt de herinnering aan nare en verdrietige ervaringen uit het verleden geactiveerd. Juist deze wisselende perceptie en gevoelens van het kind zijn lastig voor pleegouders om mee om te gaan. Het samen bekijken, analyseren en bespreken van beelden van de alledaagse omgang, helpt pleegouders om het gedrag van hun pleegkind te begrijpen en zich te verplaatsen in zijn gevoelens. Ook worden de (hechtings)signalen van hun pleegkind benoemd en toegelicht, zodat de pleegouders deze gaan herkennen en begrijpen en er vervolgens op een passende manier mee om kunnen gaan. De video-opname brengt zowel het verbale als